

**MEHMED NİYÂZÎ'NİN “TARAF-I CÂNÂNDAN UŞŞÂKA HÎTÂB
OLARAK KASİDE” ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DENEME**

Mehmed Niyâzi's “Ode From the Beloved to Lovers”

Dr. Hüseyin GÜFTA*

ÖZ

Divan şiirinde gazel geleneği şahıs kadrosu genellikle âşık-şairin bakış açısıyla tanımlanmış ve ifade edilmiştir. Gazel geleneği şahıs kadrosunun sevgilinin dilinden tanımlandığı ve ifade edildiği şiirlere, az da olsa, rastlanır. Bu yazıda, Divan şiirinde çok az rastlanan sevgilinin dilinden âşıklara hitaben yazılmış bir kaside ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Divan şiiri, Mehmed Niyâzi Efendi, sevgili, kaside.

ABSTRACT

In the Divan Poetry personalities of the ghazel tradition are presented and defined from the poet-lover's point of view. There are few poems in which the personalities of the ghazel tradition are presented and defined from the perspective of the beloved. This paper handles an ode in which the beloved addresses her lover, a case that is rare in the Divan Poetry.

Key Words: Divan Poetry, Mehmed Niyazi Efendi, beloved, ode.

Divan şiiri geleneğinin en önemli şahısları aşk ilgisiyle *sevgili*, *âşık* ve *rakib*dir. Geleneğe göre *sevgili* her anlamda güç sahibi olan güzellik mülkünün mağrur bir sultanı, *âşık* vuslat uğrunda sevgilinin her türlü eziyetine katlanan bir dert ehli, *rakib* ise zararlı ve çirkin bir engeldir. Divan şiiri gazel geleneği şahıs kadrosunu da oluşturan bu kişiler genellikle âşık-şairin bakış açısıyla tanımlanmış ve ifade edilmiştir.

Divan şiirinde gazel geleneği şahıs kadrosunun sevgilinin bakış açısıyla tanımlandığı ve ifade edildiği şiirlere, az da olsa, rastlanmaktadır. Bu tarz şiirlerden biri 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî (öl. 1712)'ye aittir. Nâbî *Ez-zebân-ı Dilber* başlıklı bir rubâ'îsinde sevgiliyi kendi dilinden şöyle tasvir etmiştir:

* Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fak. Öğrt. Üyesi.

**Rubâ'î Ahreb
(Ez-zebân-ı Dilber)**

Nev-reste nihâlem çemen-efrûz-ı sîrûr
 Ne-ş'küfte gülem goncelik içre mestûr
 Ol Yûsuf-ı hüsnem ki gül-i ruhsârûm
 Kim görse ider kat'-ı yed-i 'akl u şu'ûr
 Nâbî¹

18. yüzyıl Divan şairlerinden Nedîm (öl. 1730), 17. yüzyıl şairlerinden Tıflî (öl. 1659-60)'ye ait sevgilinin kendisini tanımlamış olduğu bir gazeli tahmîs etmiştir. Tahmîs şöyledir:

Tahmîs-i Gazel-i Tıflî

Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

- I Her subh ider kesb-i sefidi bedenimden
 Hem zulmeti şeb perçem-i müşk-i Hotenimden
 Germiyyeti hurşîd ruh-ı berk-zenimden
Meh pertev alur tâbiş-i vech-i hasenimden
Cem'îyyeti örgendi nücûm encümenimden
- II Şol mertebe kim gamzelerim sihr biltürler
 Yek nazrada her âfeti teshîr kılurlar
 Mir'âde benden dahı 'aks-i dil alurlar
Erbâb-ı füsûn ü sehere 'âciz olurlar
Çeşm-i siyeh-i câdu-yı Hârût-fenimden
- III Konsa n'ola nahl-i kad-i dil-cûyuma tûtî
 Âvihtedir kâkûl-i hod-rûyuma tûtî
 İmrense 'aceb mi leb-i hoş-gûyuma tûtî
Bakdıkça benim âyine-i rûyuma tûtî
Meşk-i sühan eyler leb-i şekker-şikenimden
- IV Gör bâd-ı nesîmi yine bîhûde gezer mi
 Bir şûh-ı sitem-kâr hevâsıyla yeler mi
 Nahl-i kadime mâ'il olan serve bakar mı
Hûbân-ı cihân bârını 'âlemde çeker mi
Bir kerre alan büsemi sîb-i zekanımdan

¹ Nâbî Divanı, (Haz. Ali Fuat Bilkan), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, c.II. s.1180.

V Cân ile Nedîmâ ruhunun mültehebidir
 Kâfir hatı beyt-i dilimin bûm-ı şebidir
 Tahmîse sebep ol sanemin şevk-ı lebidir
Tıflî bu gazel ol güzelin müntehabıdır
Mecmû 'a-i eş 'âr-ı selîs-i sühânımdan
 Nedîm²

Sevgilinin dilinden âşıklara hitap olarak yazılmış şiirlerden biri de 19. yüzyıl Divan şairlerinden Afyonkarahisarlı Mehmed Niyâzî Efendi'ye aittir³. Mehmed Niyâzî Efendi'nin sevgilinin dilinden âşıklara hitaben yazdığı kaside *Taraf-ı Cânândan Uşşâka Hitâb Olarak Kaside* başlığı altında *Dîvânçesinde* yer almaktadır⁴. Şair, sevgilinin bakış açısıyla âşıklara hitaben yazdığı kasidesinde sevgiliyi gazel geleneğinde üstlendiği role uygun olarak tasvir etmiştir. Şimdi bu kasideyi *Metin* ve *İnceleme* olmak üzere iki bölümde ele alalım:

1. Metin: Mehmed Niyâzî Efendi'nin sevgilinin dilinden âşıklara hitaben kaleme aldığı kaside 53 beyitten meydana gelmiştir. Bu bölümde kasidenin metnine yer verilecektir. Kasidenin metni şöyledir:

Taraf-ı Cânândan 'Uşşâka Hitâb Olarak Kaside

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 'Âşıkın bağrındaki dâğı nişânımdır benim
 Dûd-ı âhı dahme-i âteş-feşânımdır benim
- 2 Taht-ı istiğnâda şehnâz-ı cihânam şübhesiz
 Şân viren kâşâne-i dehre o şânımdır benim

² *Nedîm Divanı*, (Haz. Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s.237-238.

³ Mehmed Niyâzî Efendi, Afyonkarahisar'da Hacı Yahyâ Mahallesi'nde doğdu. Hasan oğlu Süleyman Efendi'nin oğludur. İlim tahsiline memleketinde başladı, öğrenimini Sivrihisar'da ve Konya'da tamamladı. Afyonkarahisar'da Otpazar Câmii imamlığı yaparken 1847'de İstanbul'a giderek müderrislik sınavına girdi ve başarılı oldu. 1850'de kardeşi Hüseyin Efendi ile birlikte Şuhut Seydi Sultan Zâviyesi'nde müderrisliğe başladı. Uzun süre medreselerde görev yaptıktan sonra 29 Ekim 1868'de Galatasaray Sultânisi Osmanlı Edebiyatı ve Arapça muallimliğine atandı. Mayıs 1872'de ikamet etmekte olduğu Mollâ Gürânî Mahallesi'nde vefat etti. *Dîvânçe-i Niyâzî* adlı 120 sayfalık bir *Dîvânçesi* vardır. *Dîvânçe*, H.1291/M.1874'te İstanbul'da basılmıştır (Niyâzî Efendi, *Dîvânçe-i Niyâzî*, İstanbul 1291, s.1; Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, (Yayın İçin Düzenleyen Ahmet İlaslı) Afyon 1991, c.II, s.150-152; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, c.II, s.1127).

⁴ Niyâzî Efendi, *Dîvânçe-i Niyâzî*, İstanbul 1291, s.37-40.

- 3 Hem şehen-şâh-ı Habeş hem Mısır-ı nâza mâlikem
Yûsufam mu'ciz-edâ heb bende-gânımdır benim
- 4 Dest kemer-beste rikâbam zeyn ider reftâr ile
Şeh-levendân-ı cihân hayret-keşânımdır benim
- 5 Hûb-rûyân-ı zamân rif'atde gelmez Ka'beme
Zirve-i a'lâ-yı 'illiyyîn mekânımdır benim
- 6 Ey sabâ reftâr-kânım söyle gelsün gül-şene
Gonce-i nev-resteyem tâze zamânımdır benim
- 7 Öyle bir gül-şen ki her rûşen-dile cân bahş ider
Sünbül ü 'itr u semen üftâde-gânımdır benim
- 8 Her zamân bir cilve imâ itmede gül-çinlerim
'İşve-i bâd-ı sabâ çün bâğ-bânımdır benim
- 9 Gonceler olmaz güşâde görmedikce rûyumı
Gül-şen içre ân viren ruhsâr-ı ânımdır benim
- 10 Birbirine göz kulağ olmuş benefşedir çemen
Zülfümün h^Vâhiş-geri hem na't-h^Vânımdır benim
- 11 Pâyıma ruh-sûdedir fersûde-hâtır 'ar'arân
Kâmetim reşk-âver-i serv-i revânımdır benim
- 12 İşte sahrâ-hâ-yı cilve gelsün ehl-i şîve hep
Sahn-ı nâz u 'işvede kim hem-'inânımdır benim
- 13 Her deminde bezm-i 'uşşâka neşât-âver olan
Pertev-i hulyâ-yı ruhsâr-ı nihânımdır benim
- 14 Cevr ile terkîb olunmuş hilkat-i zâtım ki lutf
Ân-ı gayr-i münkasımda mihmânımdır benim
- 15 Dem-be-dem sad dâğ-dâr itsem becâ bin 'âşıkı
Muktezâ-yı fitrat-ı tîr-i kemânımdır benim

- 16 Ditredüp şûrîdenin berg-i nihâl-i 'ömrini
Zerd iden ol darbe-i bâd-ı hazânımdır benim
- 17 Her biri bir gûşede 'arz-ı ta'aşşuk itmede
Melce'-i üftâde ancak âsitânımdır benim
- 18 Kangı 'âşıkdır görüp de dil-firîfte olmaya
Sâhir-i Sînâ-yı ân çeşm-i fetânımdır benim⁵
- 19 Evc-i hüsn ü nâzda mihr-i mücellâdır yüzüm
Âsumân-ı lehcede hat keh-keşânımdır benim
- 20 Öyle bir pertev-res-i ıklîm-i dildir ruhlarım
Kurs-ı hurşîd-i cihân-tâb âsumânımdır benim
- 21 'Akl-ı pür-kârî-i Bihzâdı tebeh-kâr eyleyen
Sun'-ı cism ü vaz'-ı resm-i nev-cevânımdır benim
- 22 Kimdir âyâ hışm-ı müjgânımdan itsün cân rehâ
Her dü çeşmim ferri Mirrîh-i kırânımdır benim
- 23 Bir mutalsam genc-i havf-endâz-ı kûy-i vuslatam
Zülf-i ser-pîçide mâr-veş cân-sitânımdır benim
- 24 Her şeb-i hicrimde görstünler ne kanlar dökdüğim
Görinen sürh-ı şafak bir katre kanımdır benim
- 25 Merhabâ bâd-ı sabâ-yı müjde-ber tahkîk-ı haber
Bûy-i gül âsâr-ı vasl-ı zevk-rânımdır benim
- 26 'Ucb olunmaz bezmim ârzû itse bülbül nağmeler
Mürg-i tûtî-i şeker-hâ hem-zebânımdır benim
- 27 Va'd-i vaslîmda kabûl itmem dürûg-ı [kûlfeti]⁶
Nâtık-ı hak-gûy ancak bu lisânımdır benim

⁵ *fettân* vezin gereği *fetân* şeklinde okunmuştur.

⁶ [كؤلفتي]

- 28 Kûnc-i hicr-i firkat-ârâ-yı şerer-nâkim hemân
Dil-figârânım içün dârü'l-emânımdır benim
- 29 Görsün 'uşşâkım ne rütbe lutf u ihsân itdigim
Zevk-ı vaslîmla rakîbân kâmurânımdır benim
- 30 Tab'ıma bir âferînişdir bu şefkat merhamet
Yek-be-yek bi-çâreler bâr-ı girânımdır benim
- 31 Âteşin-âh-ı seher-hîz-i dil-i şûrîde-gân
Âsumân-ı rahmetimçün [dûdmân]ımdır benim⁷
- 32 Bir semender-meşrebem görmek muhâl ehl-i hevâ
Her dil-i sûzende gûyâ âşiyânımdır benim
- 33 Yane yane dâne dâne eşk-i çeşmin cevherin⁸
Bezl ider râhımda 'uşşâk hânedânımdır benim
- 34 Çekdi kehhâl-ı ezel hakkâ mûkahhal gözlerim
Hokka-i kudret hakikat sürme-dânımdır benim
- 35 Dîde-i ehl-i Sıfâhân dîdeme gam-dîdedir
Dîde-i âhû nedîde dîde-bânımdır benim
- 36 'Âşıkâ hasret-keşâ ey bağı yanık efkarâ
Ey dü çeşmi hûn-çegân gel vasl-ı ânımdır benim
- 37 Kurmuşam bir bezm-i vasl-ârâ-yı vâlâ-menkabet
Her demim cân-bahş-ı cân u câvidânımdır benim
- 38 Toldı mînâlar mey-i la'l-i Bedahşânımla hep
[Rindegân]ımçün leb-â-leb armagânımdır benim⁹
- 39 Yok beze aslâ bize kıldım müheyyâ her meze
Zevk olınsa biz bize fahr-i cenânımdır benim

⁷ [داودسان]⁸ çeşmin beyitteki anlam bütünlüğü bakımından çeşmin şeklinde okunmuştur.⁹ [رنگان]

- 40 Penbe-i sîb-i zenahdân bûse-hâ-yı gabgabân
Ân-be-ân eglence müşg-i gîsuvânımdır benim
- 41 Meclisimdir gıpta-fermâ-yı cihân her ins ü cân
Çün dü dest-i dem-perestim sâkiyânımdır benim
- 42 Pûselikden bî-nevâ ‘uşşâka itmeme nağmeler
Pey-rev-i dil-sûz miyân-ı Isfahânımdır benim
- 43 ‘Âşıkân tâb-âver olmaz târ-ı bezmim tâbına
Her dem ağıâr hem-dem ü hem-bezm-i cânımdır benim
- 44 Nezdimiz muhtâc-ı deff ü nây degildir mutribâ
Çünkü âh-ı ‘âşıkân sine kemânımdır benim
- 45 Gâh gâh bir âh-ı cân-gâh cân virir endişeme
Her biri ârâyış-i Beytü'l-hazânımdır benim
- 46 Vasla şâyeste rakîbân cevre ihrâ ‘âşıkân
Böylece mastûr düstûr-ı ‘ıyânımdır benim
- 47 Zevkımın sermâyesidir dâne-hâ-yı eşk-bâr
Gönlümün eglencesi zârı figânımdır benim
- 48 Hande itdikce rakîbân sızladıkca bende-gân
Bâ'is-i şâd-ı neşât-ı hüsvânımdır benim
- 49 İşte ez-cümle Niyâzî bende-i âşüftemiz
Müstemendim ‘âşıkım âteş-zebânımdır benim
- 50 Levha-i i‘câza kılîk-i tab‘ı virdi zîb ü fer
Hall-i vâsf-ı tal‘atım mu‘ciz-beyânımdır benim
- 51 Pertev-i endîşesi rûy-mâle virdi tâb¹⁰
Çünkü zülfüm-veş dakîk bir nûkte-dânımdır benim
- 52 Rukye-i etvârı yazdı takdı ceyb-i fahzıma

¹⁰ Mısra eksiktir.

Mâni'-i efsânedir çün hırz-ı cânımdır benim

- 53 Böyle bir takdîmiye câ'iz degildir câ'ize
Nâr-ı hicrânıma yansun şâdmânımdır benim
Dîvânçe-i Niyâzî, s.37-40

2. İnceleme: Bu bölümde yukarıda metni verilen kasîde *Şekil Unsurları* ve *Muhteva Unsurları* olmak üzere iki başlık altında incelenecektir:

2.1. Şekil Unsurları: Bu bölümde kasîde *Nazım Şekli*, *Vezin* ve *Redif* olmak üzere üç başlık altında ele alınacaktır:

2.1.2. Nazım Şekli: 19. yüzyılda kasîdede şekil korunmuş, ancak muhteva değişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu yüzyıl Divan şairlerinden olan Mehmet Niyâzî Efendi de manzumesini *kasîde* olarak adlandırmıştır. Manzumede mısralar beyit olarak kümelenmiş, beyitler aa – ba – ca – da – ea – fa – ga – ha ... şeklinde kafiyeleşmiş ve manzume 53 beyitten oluşmuştur. Mısraların kümelenmesi, kafiye örgüsü ve beyit sayısı ile manzumenin nazım şeklinin *kasîde* olduğu söylenebilir. Bu kasîdede, gazelde olduğu gibi, sadece aşktan bahsedilmiş olması manzumeyi klasik bir kasîdeden farklı kılmıştır.

2.1.3. Vezin: Kasîde remel bahrinde *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıp hem âhengi hem de kullanımının kolaylığı dolayısıyla Divan şiirinde en çok tercih edilen vezinlerden biridir. Mehmet Niyâzî Efendi'nin aruz uygulamasında başarılı olduğu söylenemez.

2.1.4. Redif: Kasîdede *birinci tekil kişiye aitliği* kesin bir ifadeyle belirtmek için *-dir benim* redifi kullanılmıştır. Bu redif anlamın odak noktasını oluşturmuş, güzellik mülkünün sultanı olan mağrur sevgilinin benliğine yapılan vurguyu güçlendirmiş ve pekiştirmiştir.

2.2. Muhteva Unsurları: Kasîdenin muhtevasını, mağrur ve müstağnî sevgilinin bakış açısıyla tanımlanmış sevgili, âşık ve rakîb arasındaki aşk merkezli bir ilişki oluşturmaktadır. Bu şahısların kasîdedeki ruhsal ve fiziksel özelliklerine ait tanımlama ve tasvirler gazel geleneğiyle uyumludur. Kasîdede sevgili, âşık ve rakîb sevgilinin diliyle şöyle tanımlanmış ve tasvir edilmiştir:

2.2.1. Sevgili: Sevgili, istîğna tahtında oturan bir sultandır. Cennetin ve gökyüzünün en yüce tabakasında oturmaktadır. Zamanın güzelleri yücelikte ona erişemez. Naz ülkesine mâliktir. Şahlar şahıdır. Her türlü güce ve

maddeye sahiptir. Ona kul ve köle olan birçok âşığı vardır. Yaradılış hamuru zulümle yoğrulmuştur. Zalimdir, duygusuz, acımasız ve taş yüreklidir. Âşıklarının kanını döker; şafak kızılığı da döktüğü kandan bir damladır. Rakibe yüz verir, âşıklarını önemsemez, ancak dilediği takdirde âşıklarına ilgi gösterir. Semender tabiatlıdır, aşk ateşiyle yanan her gönül onun yuvasıdır. Alemin şanı onun şanındandır. Kıskanılacak seviyede bir meclisi vardır. Bu meclisin her anı can bağışlar ve ebedilik sağlar. Kusursuz güzelliğiyle Yüsuf'tur. Nazlı ve cilvelidir, naz ve cilvede eşsizdir. Gençtir, taze bir goncadır. Meşhur ressam Bihzâd gençliğinin ve güzelliğinin resmini çizmekte âciz kalır. Serviyi kışkandıracak derecede ince ve uzun boyludur. Saçı, misk kokulu ve renklidir, yılan gibi kıvrım kıvrımdır ve can alıcıdır. Yüzü güzellik ve naz göğünde parlak bir güneştir; yüzü gökyüzüdür, ayva tüyleri de bu gökte samanyoludur. Goncalar yüzünü görmedikçe açmaz. Yanakları parlaktır. Yanağı gül bahçesine güzellik verir. Gözleri sürmeli, fitneci ve büyücüdür. Çenesi beyaz renkli ve elma şeklindedir. Tûtî dillidir.

2.2.2. Âşık: Güzellik mülkünün sultanı olan sevgilinin kulu ve kölesidir. Sevgilinin fitneci gözlerine tutkundur. Sığınağı sevgilinin eşiğidir. Sevgilinin vuslatına taliptir. Daima ayrılık hâlinde ve hasret çekmektedir. Benzi sarı, zayıf, düşkün, kararsız ve çaresizdir. Sevgili tarafından ilgi görmez ve vuslata layık görülmez. Sevgilinin eziyeti ve zulmüne uğrar; onun kirpiklerinin gazabından kurtuluşu yoktur. Bağı yaralıdır, devamlı olarak âh eder, ağlar ve inler. İki gözü iki çeşmedir; iri inci tanesi büyüklüğündeki gözyaşlarını sevgilinin yoluna saçar. Sevgilinin saçı sevinç ve neşe kaynağıdır. Gönü devamlı olarak bu saçta asılıdır.

2.2.3. Rakib: Âşığın rakibidir. Daima sevgilinin yanında veya yakınındadır. Âşığa oranla, sevgiliden daha çok ilgi görür; bu durum onun mutluluk kaynağıdır.

Sonuç:

19. yüzyılda yazılmış olan Mehmet Niyâzî Efendi'nin kasidesinde şekil korunmuş, ancak muhteva değişmiştir. Bu sebeple kaside, şekil ve muhteva olarak klasik bir kasidenin bütün özelliklerini taşımamaktadır.

Kaside sevgilinin dilinden kendisini ve Divan şiirinin diğer şahıslarını tanımlaması açısından önemlidir. Gazel geleneği şahıs kadrosundan olan *sevgili*, *âşık* ve *rakib*, genellikle âşık-şairin bakış açısıyla tanımlanmış ve ifade edilmiştir. Divan şiirinde şahıs kadrosunun sevgilinin dilinden tanımlanması, oran olarak âşık-Divan şairinin bakış açısıyla tanımlamaya göre çok daha azdır.

Kasîde, Divan şiirinde bilinen klasik bir kasidenin değil, gazelin muhtevasıyla uyumludur. Kasîdede iç ve dış görüntüleriyle tasvir edilen *sevgili*, *âşık* ve *rakîb* her yönüyle Divan şiiri gazel geleneğiyle uyumaktadır.

Kasîdede Divan şiiri şâhıs kadrosundan sırasıyla en çok sevgiliye, daha sonra âşığa, en az olarak da rakîbe yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

GÖNÇER Süleyman, *Afyon İli Tarihi*, (Yayın İçin Düzenleyen Ahmet İlâşlı) Afyon 1991.

Nâbî Divanı, (Haz. Ali Fuat Bilkân), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Nedîm Divanı, (Haz. Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Niyâzî Efendi, *Divânçe-i Niyâzî*, İstanbul 1291.

TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî - Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.